

İndu Sundaresanın “Tac Mahal” trilogiyasında Cahangir şah və Xosrovun mübarizəsi

Leyla Pirimova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Annotasiya. Tarixdə hər zaman hakimiyyət və taxt-tac uğrunda ata-oğul, qardaş arasında qanlı savaşlar baş vermişdir. İ.Sundaresanın “Tac mahal” trilogiyasında təsvir olunan hadisələrlə əlaqədar olaraq hakimiyyət mübarizələrinin təsviri öz əksini tapmışdır. Uzun illər taxt-tacın həsrətini çəkən Cahangir onu itirmək istəmir. Xosrov öz atası kimi davranaraq hakimiyyət uğrunda mübarizəyə başlayır. Dövlətin öndə gələn nümayəndələrini ətrafında toplayan Xosrov atasını hakimiyyətdən salmağa çalışır. Lakin Cahangir oğluna qalib gəlir. O, həmçinin oğlunu bağışlayır. Amma Xosrov ətrafındakıların təhrikiylə yenidən atasına qarşı çıxır. Atası yenə onu məğlub edir. Bütün bunlara baxmayaraq, Xosrov fikirindən daşınmır və sonda bunu gözləri bahasına ödəyir. Xosrovun mübarizəsi ölənədək tənqid olaraq qalır. Cahangir bir ata kimi oğlunu öldürmək istəməsə də, Xürrəm hakimiyyəti üçün yolunda əngəl olan qardaşı Xosrovu öldürür.

Açar sözlər: trilogiya, Cahangir, Xosrov, imperiya, hakimiyyət, mübarizə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.03.2022; qəbul edilib – 16.03.2022

Struggle between Jahangir shah and Khosrow in the “Taj Mahal” trilogy by Indu Sundaesan

Leyla Pirimova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Abstract. There have always been bloody battles for power in history. Father-son and brother-brother struggles for this throne were not absent. In connection with the events described in I.Sundaesan’s “Taj mahal” trilogy, the description of power struggles is reflected. Jahangir, who has longed for the throne for many years, was not willing to lose it. Behaving as his father, Khosrow began to fight for power. Gathering around the leading representatives of the state, Khosrow tried to overthrow his father. But Jahangir defeated his son. He also forgave his son. But Khosrow, at the instigation of those around him, rebelled against his father. His father defeated him again. Despite all this, Khosrow didn’t change his mind, and at the end paid at the risk of his own eyes. Khosrow’s struggle remained a threat until his death. Although Jahangir as a father did not want to kill his son, his brother killed Khosrow, who was an obstacle in his way to power.

Keywords: trilogy, Jahangir, Khosrov, empire, rule, fight

Article history: received – 11.03.2022; accepted – 16.03.2022

Giriş / Introduction

Ədəbiyyat, obrazlı təfəkkürün bir qolu kimi tarixin səhifələrinə işıq tutur. Hind əsilli Amerika yazıçısı İndu Sundaesanın “Tac Mahal” trilogiyası bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Müəllif

romanlarında hadisələrin süjet xəttiylə əlaqədar bir-birindən maraqlı tarixi şəxsiyyətlərin simasında hakimiyyət uğrunda gedən mübarizənin təsvirinə geniş yer verir.

Əsas hissə / Main Part

Xosrovla apardığı mübarizədə qalib gələn Cahangirin oğluy ilə necə davranması səhnəsi psixoloji detallarla təsvir edilir. Belə ki, Xosrov atasına utanmış bir vəziyyətdə yaxınlaşarkən, Cahangir ayağa qalxır, taxtından enir və oğlunu hər kəsin gözü önündə qucaqlayır. Əsilzadələr başları ilə imperatorun bu davranışını təsdiqlədiklərini bildirirlər. İmperator oğlunun çiyinlərinin hələ də hərəkətsiz, donmuş olduğunu hiss edincə narahat olur, oğluy ilə necə davranmalı olduğunu düşünür. Artıq o tacın sahibi idi və Xosrov onun üçün açıq bir təhdid deyildi, amma bundan tam əmin olmaq istəyirdi. Oğluna baxanda bir anda Xosrovun xəyanət dolu baxışları ilə qarşılaşır, həmin an şahzadə nəzərini atasından qaçırır.

Cahangir əlini oğlunun çiyinlərindən çəkərək taxtına keçib oturur. Səsinin təbii çıxmasına çalışaraq, yüksək səslə “Mənə xəyanət etdin” deyir: “İmperiya bir erkək övladın atasına nümayiş etdirdiyi sədaqətsizliyə şahid olur. Etdiyin hərəkətlər səni utandırmış olmalı ki, indi buraya bağışlanmaq üçün gəldin. Nə də olsa, oğlum olduğun üçün sənə bu bağışlanma lütfünü göstərəcəm. Şəxsimə qarşı xəyanət təşəbbüsündə olmağına baxmayaraq, sənə bəslədiyim sevgi və şəfqətə toplantıda iştirak edənlər şahid olsunlar” [5, s.244].

Cahangir baxışlarını Mir Bəxşidən, yəni Saray Mütəmədindən (inanılmışından) yana çevirərək “Şahzadə Xosrova yüz min rupi və bir ev verin” əmrini verir. Xosrov əylərək hökmdara təşəkkür edir və “Uca könlünüz sərhəd tanımaz. Xoş olmayan hərəkətlərim üçün həqiqətən utanıram və əgər Sizi üzümüşəmsə, mərhəmətinizə sığınırım” [5, s.244-245], – deyərək üzrxahlıq edir. Cahangir hər kəsin qarşısında oğlunu bağışlasa da, ehtiyatı əldən vermir, Məhəmmədə şahzadə Xosrovun iqamətgahının iyirmi dörd saat davamlı olaraq nəzarətdə saxlanılmasını və

şahın icazəsi olmadan kimsənin Xosrovun yanına getməyəcəyini bildirir. Şah ona sadıq şəxslərin oğluna xidmət etməsinə qərar verir. Çünki Xosrovun hələ taxt üzərindəki əməllərindən əl çəkmədiyini məclis zamanı çöhrəsindəki ifadədən hiss edir. Buna görə də kənar ilə əlaqəsinin qəti surətdə kəsilməsini təmin etməli olduğunu düşünür. Müəllif Cahangirin düşüncələrində yarılmadığını göstərir. Belə ki, gənc Xosrov öz-özünə : “ Babam imperator Əkbər belə arzulamışdır ki, taxt-taca mən sahib olum. Atamın mənim imperiyama rəhbərlik etməyə heç ixtiyarı yoxdur, o mənim haqqımdır. Divani-Amda bütün saray mənsublarının gözü önündə məni inadkar bir uşaq kimi təhqiramiz şəkildə cəzalandırmasına nə deməli idim?” [5, s.264].

Cahangirin dediyinə görə, Xosrov da, atası kimi hərəkət edərək, yenə ona qarşı çıxır. İ.Sundaesan Xosrovun qaçışı üçün hazırlanmış planı belə təsvir edir. Plana əsasən üç gün sonra imperator bir ov gəzintisində çıxmalı idi. İmperator və əyanları ov gəzintisindən gecə gec qayıdacaqdı. Bu vəziyyət onlara Aqradan qaçmaq üçün lazım olan şəraiti yaradacaqdı. Xosrov və tərəfdarları ov əyləncəsinin başlanmasından sonra sarayı tərk etməli idilər.

Ancaq Xosrov saraydan necə qaçacağını bilmirdi. Çünki İmperator onu bir dustaq kimi hər şeydən təcrid etmiş, kimsə ilə görüşməsinə və öz otağını tərk etməsinə qadağa qoymuşdu. Qaçış üçün onun yeganə şansı, babası imperator Əkbərin Sikandaradakı məzarını ziyarət etmək adı ilə sarayı tərk etdiyi zaman ola bilərdi. Böyük bir ordu onu həmin vaxt gözləyib xilas edə bilərdi. “Növbətçilərin arasından o qədər də asan qaça biləcəyimi hesab etmirəm,”-deyə Xosrov başını yavaşca sallayır. Xanlar Xanı şahzadəyə bu yolu sınağa məsləhət görür. Bundan yaxşı vaxt ola bilməzdi. İşlərini qeyri-peşəkar görən növbətçilər sənin qaçış xəbərini

buradan uzaqda olan imperatora çatdırana qədər xeyli zaman keçəcək və sən bu şəhəri tərk etmiş olacaqsan.

Müəllif Əbdürrəminin dililə maraqlı bir fakt-dan bəhs edir. Xosrovun qaçıb canını qurtaracaq son yer kimi Əcəm ölkəsini göstərir. Belə ki, Babur şahdan başlayaraq nə zaman çətinliklə üzləşsələr, baburlular Əcəm diyarına sığınır-dılar. Xosrov və adamları Lahora getməyi qəra-ra alırlar. Əbdürrəhim ona Mirzə Əziz Kokanın imperatorun qəzəbindən çətinliklə xilas olduğunu xatırladır. Əgər Benqala doğru yol alsalar, imperator bundan anında xəbərdar olacaq və yolda ikən onları tutacaqlar. Əgər Lahora irəli-ləyib qalanı zəbt etsələr, planlarını həyata keçir-mək üçün etibarlı bir qalaları olacaq. Lahoru ələ keçirən kimi Mirzə Əziz Koka və Raca Man Sinqi də çağırmaq olar. Bundan başqa “Lahorda uğur qazana bilməsək, daha şimala çəkilib. Əcəm şahı köməyini bizdən əsirgəməz. Əgər Benqalda məğlub olsaq, oradan başqa qaçacaq yerimiz yoxdur” [5, s.267].

Cahangir atasının mirasını davam etdirmək-də qərarlı olduğundan Əkbərin, yarımçıq qal-mış səfərinə yenidən başlayır, döyüşdə xoş xə-bər intizarında olduğu zaman oğlunun Dekkan-dan gələn xəyanət xəbəri ilə bərk sarsılır.

Cahangir qaçışın baş verməsində məsuli-yətsiz davranan Məhəmməd Şərif danlasa da, uşaqlıq dostuna cəza vermir. Xosrovu yenidən həbs edərək saraya qaytarması müabilində Mə-həmməd Şərifə səhvini bağışlayacağını bildirir. Lakin yazıçı Cahangirin fikrindən daşındığını göstərir: “Qəfildən ağına bir fikir gəldi. Birdən Xosrov imperiyanın qoşunlarına təslim olmağı rədd etsə, onun yerinə imperiyanın ordusuyla döyüşə girərsə onda necə olacaq? Onun yerinə şahın ordusuyla döyüşərsə? Xosrov artıq impe-riya ordusunun komandiri, illərin əsgəri və bir çox savaşı qazısı – Xanlar Xanı tərəfindən dəstəklənirdi. Birdən bu savaşda Məhəmməd Şərif ölsə?”

Cahangir onu ikinci dəfə dayandıraraq, sərt bir səsle: “Məhəmməd, sən öz yerinə Şeyx Fə-rid Buxariyi göndər. Onun yanına casus olaraq İhtimam xanı yolla. Sənin sarayda olmanı istə-yirəm, sənə burada ehtiyacımız var” [5, s.273].

Xosrovun güzərgahını müəyyənləşdirmək üçün hər tərəfə casuslar göndərilir. Nizamül-

mülk “Siyasətnamə” əsərində qiyamlar, üsyan-lar haqqında yazırdı: “Çox vaxt olub ki, valilər, iqtidarlar, məmurlar və əmirlər qiyam fikrinə düşmüş, şaha qarşı üsyan xəyalında olmuşlar, lakin casus gəlib şaha xəbər verdikdən sonra şah vaxtında atı minərək hücumu keçmiş, qəflə-tən onların başının üstünü alaraq həbs etmiş, onların arzularını puça çıxarmışdı” [4, s.68-69].

Gecəyarısı saraya Xosrovun Lahor istiqamə-tində irəliləməkdə olduğu xəbəri gəlir və Şeyx Fərid Buxari onu tutmaq üçün yola çıxır. İmpe-rator Lahor qubernatorunu yenidən vəzifəsindən azad etmiş və başqa bir əsilzadəni onun yerinə təyin etmişdi. Yeni qubernator Lahora çatma-mışdı. Xanlar Xanının rəhbərlik etdiyi bir ordu-ya lidersiz bir şəhər necə müqavimət gösərə bi-lərdi? İmperator tacqoyma mərasimindən sonra Xosrovun üsyanında rolu olan Əbdürrəhimi ba-ğışlayıb, onu yenidən ordunun başına Xanlar Xanı olaraq keçirmək əvəzinə, vəzifəsindən azad etməliydi.

İbrahim xan Xosrovun gəlişindən xəbərdar olur. Xosrovun ordusu hər gün qalanın di-varlarına yaxın yerlərə mina döşəyir, amma hər gecə İbrahimin adamları qala divarına dəymiş zərərləri sürətli bir şəkildə təmir etməyə çalışdı-lar. Lahorda səkkiz gün keçsə də, qala hələ müqvimət göstərməyə davam edirdi. Sığınmaq məqsədilə Əcəm ölkəsinə qaçmaq üçün vaxt yox idi.

Xosrov lazım olarsa döyüşərək ölmək, am-ma təslim olmamaq qərarına gəldi. O, tamamilə atası kimi hərəkət edirdi. On beş il ərzində onun öz atasına etdiklərini təkrarlayırdı. Bu, taxt uğ-runda mübarizə idi.

Bes çayı sahilində Sultanpurda düşərgə qur-maqda olan Şeyx Buxarinin beş minlik ordusu Xosrovun hücumuna məruz qalır. Bu döyüşdə imperiyanın ordusu yaxşı döyüşür. Xosrovun ordusu sayca çox olmasına baxmayaraq, nizam-intizam cəhətdən imperiya ordusundan geri qa-lırdı.

Cahangirə döyüş barədə məlumat verildik-dən sonra üstündə silah olaraq bir mizraq və bir də xəncərlə atına minib ordusunu Bes çayına doğru aparır. Hər şeyin bitdiyi düşünülüyü bir anda savaş meydanına İhtimam xanın başçılıq etdiyi başqa bir ordu qatılır. Ordunun daşımaq-da olduğu Cahangirin bayraqlarını görəndə qarşı

tərəfdə imperatorun döyüş meydanında olduğu şayiələri yayılır. Xanlar Xanı Əbdürrəhim təşvişə düşərək bayrağı yerə salır. İmperatorun bayrağını görən üsyançılar Xosrovun öldürüldüyü fikrinə düşürlər. Bu qarışıqlıq davam edərkən, Bahra Seyidlərindən Şeyx Buxari və İhtimam xan üsyankar qüvvələri asılı vəziyyətə salırlar.

Qayıqçını ailəsi ilə təhdid edib çayı keçməyə razı saldığı zaman Xosrovun bu hərəkətindən utandığını, xəcalət çəkdiyini yazıçı ustalıqla təsvir edir. Qorxu, gərginlik və yuxusuzluq onu özünün belə tanımadığı bir canavara çevirmişdi. Arvadını düşündükcə Xosrov başını əllərinin içinə alaraq ağlamağa başlayır.

Daha sonra aydın olur ki, qayıqçı heç də Xosrov və adamlarının təhdidindən çəkinməmişdir. Ailəsini Xosrovun pəncəsindən qurtarmağı bacarmışdı və imperatorun əmrlərinə qarşı gəlmək niyyətində deyildi. Kürəkləri bir qum yığınınə doğru çəkdi və qayığı sürətlə üstünə çıxartdı. Sonra özünü elə apardı ki, yarım saat guya qayığı həmin qum yığınınədan çıxarmağa çalışır. Xosrovun diqqəti dağılıqda adam qayıqdan tullanaraq üzüb sahilə çıxdı. Şahzadə və dostlarını tünd-bulanıq suda quma batırmış vəziyyətdə tərk etdi. Xosrov qayıqçının arxasından qışqırsa da, səsi sürətlə axan suların şırıltı içində eşidilməz oldu.

Qaranlıq düşdükdə Xosrov və onun silahdaşları ordudan gələcək yardımı gözləməyə başladı. Keçən bir neçə gündə baş verənlərdən dolayı yorulduqlarına görə hər üçü də yuxuya getdilər.

Şahzadə çayın hər iki tərəfindən imperiya ordusuyla əhatələnir və onlar qayıqda yuxularkən, ordu çayın iki sahilində asanlıqla Xosrovun adamlarının öhdəsindən gəlir. Əl-ayağı bağlanmış, bir-birinə zəncirlənmiş üç dustağı Cahangirin huzuruna gətirdilər. Onlar Cahangirin önündə durdular və eyni anda əyilib hökmdarı salamladılar. Cahangir Xosrova sərt nəzərlə baxdı. Atasının nəzərlərinin qarşısında dayana bilməyib ağlamağa başladı.

On doqquz yaşında olan gənc Xosrovu imperiyadakı bir sıra acgöz məmurlar hökmdarlıq və qüdrət nağılları ilə inandıra bilməmişdilər. Uşaqlığını tam olaraq yaşamaması və atasının

hüzurunda ağlamasına baxmayaraq, onun artıq bir yetkin olduğunu da demək çətindi.

Hüseyn bəy “Əlahəzrətləri, məni bağışlayın. Nə etdiyimi bilmirdim. Xanlar Xanı şahzadəyə kömək etməyin əvəzində, mənə böyük bir sərəvət vəd etdi. Əks təqdirdə sizə itaətsizlik etməzdim. Xahiş edirəm, Əlahəzrətləri, məni bağışlayın. Mən indi də, gələcəkdə də sizin sadıq xidmətkarınız olaraq qalacağam” [5, s.289], -demişinə baxmayaraq, Cahangir: “Yetər! Sən qorxaq və sədaqətdən məhrum bir xidmətkarсан. Etdiklərin kişiliyini göstərir və cəzan da günahına uyğun olacaq” , - deyərək cavab verir [5, s.289-290].

“İyirminci arvad” romanında müəllif oxucuların nəzərinə orta əsrlərdə tətbiq edilən cəzalardan birini Cahangir şahın qərarı ilə çatdırır. Cahangir şahzadə Xosrovu həbsə atır. Zəncirlərə bağlı qalacağını bildirir. Digər iki xain isə hər biri ayrı-ayrı öküz və qatır dərisinə salınıb üzləri quyruqlarına doğru çevrilmiş şəkildə eşşəklərə oturdulur və namussuzluqlarının hər kəs tərəfindən görülməsi üçün Lahor şəhərində gəzdirilir.

Bu əziyyətli işgəncəyə dözməyən Hüseyn bəy ölür, Xanlar Xanı isə sağ qalır. Əbdürrəhim Lahor şəhərində Xəzinədar Bayram xanın sevimli oğlu olaraq yetişmiş, xalq tərəfindən çox yaxşı tanınan və sevilən bir adamıydı. İmperatorun əmrlərinə baxmayaraq, xalq qatır dərisinin qurumasının qarşısını almaq üçün üzərinə su atır və şəhərin küçələrində eşşək belində o yana-bu yana dartılarkən ona şərbət və meyvə verilir. İki gün sonra Cahangir Xanlar Xanının sərbəst buraxılmasını əmr edir.

Cahangir tacın artıq ona aid olduğunu bildirdi və ölənədək onu kimsələrə vermək niyyəti yox idi. Xosrovun altı min əsgəri əsir düşür və Cahangir hamısını öldürtdürür. Lakin o, günahkarlara sadə deyil, ibrətlik elə bir ölüm istəyir ki, bu cür xəyallara düşənlər, buna bənzər bir günah işlətməyə niyyəti olanlar dərs alsınlar. Cahangir günahkarların hər kəsin gözü önündə asılmasını və Xosrovun onun uğrunda canından keçənlərin yoluyla gedənlərin sonunun necə olduğunu görməsini istəyir. Cahangir bu cəzanın sadəcə Xosrova dərs olmaqla qalmayacağını, hətta gələcək nəsillərin də bunu ibrətlə xatırlayacağını fikirləşir.

Bu hadisə tədqiqatçı Hobbessin bir fikrini yada salır: “İnsan yaradılış etibarıyla ən vəhşi heyvanlar qədər vəhşidir. İnsan, insan üçün bir qurddur” [3, s.92]. Yazıçı şahın yalnız Xosrovu üsyana təşviq edənləri deyil, ona xidmət edən əsgərlərə də ibrət olası ölüm cəzası verdiyini təsvir edir: “Zəncirlərdən azad edilmiş Xosrov fil belindəki taxtırəvana qədər müşaiyət edildi. Öncə Cahangir dırmaşdı, ardınca da Xosrov. Şahzadə təəccüb içində arxadan Mehabat xanın da çıxdığını və onun yanına oturduğunu gördü. Mirzə Kamranın evindən şəhər qapısına qədər uzanan yol boyunca müntəzəm aralıqlarla yerə payalar sancılmışdı. Hər payanın üstünə bir adam oturdulmuşdu. Bəziləri hələ can verirdi. Yolda olan az saydakı ağaclarda ipə keçirilmiş bədənələr sallanırdı” [5, s.233].

Xosrov titrəyən əllərini üzünə tutaraq adamları tanıyır. Onların hamısı Xosrova xidmət etmiş adamlardı. Bu adamları belə dəhşətverici bir ölümə özü yollamışdı. Bütün olanların səbəbkarı o idi. Şahzadənin səhvi ucubətindən silahdaşları asılmış və qorxunc əzablar içində can verirdilər. İmperator üzündə qəddar bir ifadə şahzadəni izləyirdi. Sonra Xosrovun əllərini üzündən çəkdi.

“Tarixdə iz qoymuş türklər öz qalibiyyətlərini ədalətli davranmaqlarına və onlara doğru istiqamət verən dövlətə sədaqətlə xidmət edən şəxslərə borculudurlar. Mal və sərvət insanların üzələrini güldürür, pozulmuş işləri yoluna qoyar. Bu səbəbdən bəy sağ əliylə qılınc sallayıb vurarkən, sol əliylə mal paylamalıdır” [2, s.76].

Xəzinəni aç və sərvət payla, adamlarını sevindir; onlar sənə hər arzunu yerinə gətirərlər. Bu hərəkət hər şeyin təməlidir. Adamlarını öncə məmnun et, sonra onlardan iş gözlə, bütün arzuların yerinə gələr, düşmən önündə boyun əyər. Yazıçı Xosrovla mübarizədən zəfərlə çıxan Cahangirin eynən bu cür hərəkət edərək, Xosrovun üsyanı zamanı imperiyaya kömək etmiş adamlara böyük malikanələr bəxş etdiyini yazır.

Cahangirə qarşı tərtib olunmuş sui-qəsd bərəsində oğlu Xürrəm ona yemək əsnasında xəbər verir. Bu məsələni ortaya çıxaran isə Xürrəmin xəzinədarı Xvaja Vais idi. Yazıçının oxuduğu tarix ona həmin dövr haqqında dolğun, hərtərəfli məlumat vermədiyindən, o, bu faktla-

rın, hadisələrin içini bədii təxəyyül vasitəsiylə doldurmağa çalışır: “Buna kim cürət edə bilər?, - deyə Cahangir özündən çıxdı. Cahangir yemək zamanı əhvalı korlanmasın deyə, ona xəbər gətirən xəzinədarı çadırına qəbul etməmişdir. Və indi Xürrəmin verəcəyi xəbər imperatoru heç də məmnun etməyəcəkdə [5, s.369].

İmperator oğlunun onu öldürmək üçün həqiqətən bir sui-qəsd hazırlığında olduğundan şübhələnir. Bugünədək şahzadəyə olan bütün nifrətini ört-basdır edərək, atalıq borcu və hökmdarlıq vəzifəsini əsirgəməyən Cahangir, Xosrovun yazısını səhifələrdə görüncə hər şey həllini tapmışdı. Artıq tacın arxasına düşmək ona kifayət etmirdi, səfil oğlan bir də onun ölümünü istəyirdi:

“Hamısını öldürün!

Əhədilər dörd adama hücum edib onları bir kənara sürüdülər. Cahangir poladın bədənə zərbəsinin o dəhşətverici səsinə eşitdi. Can çəkişən adamların fəryadları əvvəlcə həyəti doldurdu, sonra inildədilər və sonda səssizlik... Ədalət yerini tapmışdı! Cəzanın belə bir izdihamin gözləri önündə reallaşması imperatora xəyanət etməyə təşəbbüs edənlərə ibrət olacaqdı” [5, s.369-373].

Xosrovun varlığı digər şahzadələr üçün də bir təhdid idi. Şahzadə anası Ciqat Qosini Mehabat xanla birlikdə şahı buna inandırmaq istəyirdilər. Beləliklə də, vəliəhd namizədləri azalacaqdı. Mehabat Cahangirə ən doğrusu, şahzadəni edam etmək olduğunu bildirir. Lakin Cahangirin bunu etməməsinin səbəbini yazıçı elə onun öz sözləri ilə göstərir: “Xosrovu edam edərsəm, hərəm xanımları mənə heç bir zaman bağışlamaz” [5, s.375].

Şahzadənin dəstəkçiləri kimi, düşmənləri də vardır. Və bu düşmənlər onun atasının ən yaxın adamları, nədimləri idi. Yazıçı elə Xosrov bərədə hansı cəzanın verilməsini onların təklif etdiyini göstərir: “Elə isə niyə başqa bir cəza düşünlməsin, Əlahəzrətləri?” Şərifin gözləri parıldayırdı. “Şahzadənin kor edilməsi mümkün deyilmi? Beləcə, yaltaqlar üçün yararsız olar. Nəhayət, həll yolu tapılmışdı. Artıq Xosrov bələsindən birdəfəlik, lakin kökündən qurtulmuş olacaqdı.

“Güllərin ziyafəti” romanında müəllif Cahangirin düşüncələri ilə Xosrovun necə dəyişdi-

yini, parlaq gələcəyi üçün seçilmiş insanların onu fəlakətə sürüklədiklərindən bəhs edir. Xosrov Cahangirin ilk arvadı qarabəxtli Man Baidən 1587-ci ildə doğulan oğlu idi. O, ilk oğuldu, taxtın ilk varisiydi və doğumu səbirsizliklə gözlənilmişdi. Cahangir dünyaya gəlməmişdən öncə atası Əkbərin çəkdiyi ürək ağrıları və düşdüyü ümitsizliyi ölkədə xatırlamayan çox az adam vardı. Buna görə Xosrov bir lütfdü. İlk gənclik illərində ümid vəd edən biri idi. Xoşgələnlər bir gəncliydi, yaraşılıq idi, xidmətçilərlə nəzakətlə davranan, nitq qabiliyyəti olan, imperiyanın gələcəyi kimi baxılan bir şahzadəydi. Bundan başqa şahzadənin güclü əlaqələri vardı.

On yeddi yaşındaykən Xosrov sarayın digər nüfuzlu isimlərindən biri olan Mirzə Əziz Kokanın qızıyla evləndirildilər. Belə güclü iki adamın müşavirliyində Xosrovun xəta etmək ehtimalı az idi. Amma sonunda onların səsi şahzadəni səhv yola sürüklədi. Bu iki adam Cahangirlə atası arasında baş verən qəddarca davanı seyr etdilər. Cahangir hələ şahzadə olarkən Raca Man Sinq və Mirzə Əziz Koka Xosrovu taxta çıxması üçün atasına qarşı üsyana təhrik etdirlər. Əkbər hələ sağ ikən atasını tamamilə yolundan götürərək, əsilzadələrə şahzadə Xosrovu taxtın gələcəkdəki varisi olaraq təqdim etdilər. Elə bu zaman Xosrovun anası Man Bai həddindən artıq dozada tiryək çəkib ölür. Oğlunun atasıyla savaşmasını təəccüblə seyr etmiş və yalvarışlarının şahzadə üzərində bir təsiri olmadığını görmüşdü. Beləliklə, Xosrov on səkkiz yaşında ikən anasının ölümündə məsuliyyət daşdığını başa düşür.

Cahangir Hind-Moğol imperatoru olduqda oğlunun iki dəstəkçisini təsirsiz vəziyyətə salır, Mirzə Kokanı rütbə və torpaqlarından məhrum edir. Raca Man Sinq isə sadəcə, Benqal qubernatoru olaraq qalır. Xosrov həbs olunur, lakin Xosrov təkrar-təkrar üsyan edir. Həbsdən qaçaraq atasıyla döyüşmək məqsədiylə bir ordu qur-

mağa çalışır və hətta bir dəfə atasını öldürməyə təşəbbüs edir. İmperator oğlunu öldürmür və Xosrov öldürülmək əvəzinə kor edilir. Lakin atası sonra Xosrovun yenidən görə bilməsi üçün həkimləri çağırır və onlar da bu istəyi yerinə yetirirlər, ancaq sadəcə bir gözü, o da qismən görmə qabiliyyətini qazana bilir.

İyirmi dörd yaşına çatanda Xosrov yarıkor və çılğın bir halda sarayın bağçasında avara-avara dolaşır və hələ də atasını taxtdan salmaq hiylələri arxasınca qaçır, amma dəstəkçiləri azdır. Xosrovun şahzadə Bukali adında bir oğlu vardır və o da imperiyanın gələcək varislərindən biridir, lakin şahzadədən öncə Xosrovun digər qardaşları sıradaydı.

Burhanpurda Xosrov Xürrəm tərəfindən zəhərlənir. Ancaq həkimin sözlərindən şübhələnmən Xəlifə onun sağalmasına kömək edir. Xürrəm istəyindən əl çəkmir, yeni plan qurur. Və bu dəfə Xosrovu xilas edən olmur. Xosrov gecə Xürrəmin göndərdiyi canilər tərəfindən boynuna tavanda geniş bir tirdən keçirilmiş örtüyə dolanmış şəkildə asılır. Daha sonra canilər onu yatağına qoyub, örtüyü ətrafına dolayırlar. Yazıçı pəncərələrin birindən otağa düşən ay işığında, şahzadənin sanki yatmış kimi olduğunu təsvir edir. Bəli, sanki sonunda rahat nəfəs almışdı. Xosrov qardaşının əmri ilə səhər qalanın həyətidə dəfn olunur. Qardaşının cansız bədənini Aqraya uyğun bir şəkildə göndərməyən Xürrəm havanın isti olduğundan Xosrovun nəşinin iyilməyə başladığını bəhanə edir. Bundan xəbər tutan Cahangir Xürrəmə iki səhifə dolusu məktub yazaraq Xosrovun nəşinin məzarından çıxarılıb, Allahabada göndərilməsini və orada anasının yanında basdırılmasını əmr edir. Lakin şahzadə bunu rədd edir. Xosrov sanki hakimiyyət yolunda namizədlər üçün dəf ediləsi maneə idi və ölümü ilə yeni qurbanların seçilməsinə yol açdı.

Nəticə / Conclusion

“Elmi tədqiqat əsərləri tarixin işıqlandırılmasında etibarlı məxəzlərdən hesab olunur” [1, s.47]. Bu əsərlərlə bərabər tarixi romanlar da maraqlı faktlarla zəngindir. İndu Sundaresanın “Tac Mahal” trilogiyası yazıcının özünün dedi-

yi kimi, yalnız bədii təxəyyüldən ibarət deyildi. Hadisələrin kökləri tarixi faktlara söykənir. Xosrovun Cahangirə üsyan etməsi, Lahora qaçışından sonra Xosrovun tərəfdarlarına verilən cəza, Xosrovun ölümündə Xürrəmin rolu tarixi

hadisələrdir. Cahangir şah tərəfindən yazılan “Cahangirnamə” adlı əsərində də zaman-zaman Xosrovla arasında yaşanmış hadisələr öz əksini tapmışdır.

Ədəbiyyat / References

1. Bəxtiyar Əsgərov. Azərbaycan tarixi romanlarında gerçəklik və bədii təxəyyül. Bakı: Elm və təhsil, 2015.
2. Əbu Əli Həsən ibn Əli Xacə Nizamülmülk. Siyasətnamə. Bakı: Çıraq, 2007.
3. Erkan Göksu. Kutadgu Bilig`e göre Türk savaş sanatı. Kronik yayıncılık, İstanbul, 2018.
4. İndu Sundaresan. Yirminci eş. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
5. İndu Sundaresan. Güller şöleni. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2006.
6. Thomas Hobbes. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
7. Tarih-i Selim Şah. Türk Tarih Kurumu. Çev. Nevres-i Kadim, Ankara, 2013.

Борьба Джахангир-шаха и Хосрова в трилогии «Тадж-Махал» Инду Сундаресана

Лейла Пиримова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Резюме. В истории всегда были кровопролитные битвы за власть. Не обошлось и без борьбы отца-сына и брата-брата за этот престол. В связи с событиями, описанными в трилогии И.Сундаресана «Тадж-Махал», отражено описание борьбы за власть. Джахангир, который много лет жаждал престола, не хочет его терять. Выступая в роли отца, Хосров начал борьбу за власть. Собираясь вокруг ведущих представителей государства, Хосров пытается свергнуть отца. Но Джахангир побеждает своего сына. Но Хосров по наущению окружающих восстал против отца. Его отец снова побеждает его. Несмотря на все это, Хосров не меняет своего мнения и в конце концов расплачивается за это собственными глазами. Борьба Хосрова остается угрозой до его смерти. Хотя Джахангир не хочет убивать своего сына как отец, его брат убивает Хосрова, который является препятствием на его пути к власти.

Ключевые слова: трилогия, Джахангир, Хосров, империя, власть, борьба